

SON OSMANLI MECLİS-İ MEB'ÛSÂNI'NİN YAPISI VE MECLİS'TE GRUP TEŞKİLİ

Ahmet Nezihî TURAN*

a) Meclis'in Yapısı

İlk toplantılarından itibaren Son Osmanlı Meclisinin genel havası, memleketin içinde bulunduğu şartlar ve dolayısıyla meb'ûsların üzerindeki büyük sorumluluklar dikkate alınırca, hayli sakin ve uyumlu görünmektedir. Bunda hiç şüphesiz, Meclisin çoğunlukla müdafaa-i hukukçu meb'ûslardan oluşması hayli müessir olmuştur. Gerçi müdafaa-i hukukçu çizgide yer alan bütün meb'ûsların aynı zihniyete sahip olduklarını ve çözüm arayışlarında da hep benzer düşüncelerde birleştiklerini söylemek imkânı yoktur. Onları, düşüncelerinden ziyade millî his ve heyecanları birleştirmektedir. Bu his ve heyecan da ülkenin kurtuluş davasına teksif olunmuş bulunmaktadır. Kurtuluş sonrası için ihtiyatlı, hele köklü değişimler sözkonusu olduğunda, hırçındırlar. Tecrübe edilmiş, belli bir alışkanlık yaratmış İmparatorluk geleneğinden, millî bir devlet sistemine geçişin sıkıntıları, onların omuzlarındadır. Son Osmanlı Meclisi, bu tür sıkıntıların henüz hissedildiği, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi ise hesaplaşmanın yapıldığı ve herkesin kendi temayüllerinin, belki de inatlaşmalarının, o günkü şartlarda diyetini ödediği müesseseler olmuştur(!).

Son Osmanlı Meclisine yüz yetmiş meb'ûsun seçildiği anlaşılmaktadır. Bunlardan yirmi dördü Meclis çalışmalarına hiç katılmamış, on ikisi ise bir defa katılmıştır. İçtimâlara iştirak eden üye sayısının yüzde nadiren geçmesi, çoğunlukla elli-seksen arası meb'ûsla çalışmaların yürütülmesi, diğer meb'ûsların da Meclise düzenli devam etmediklerini göstermektedir.

* Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arş. Gönlü meblağında
(1) Son Osmanlı Meclisindeki bir tek Felâh-ı Vatan grubuna karşılık TBMM'nde kurulan sekiz grubun varlığı, işte biraz da bu hesaplaşmanın belirtisidir.

Seçim bölgelerinin Mecliste temsiline bakıldığında da farklı bir görünüm göze çarpmaktadır. Mesela Bitlis, Diyarbakır, Malatya ve Ergani sancaklarından seçilen meb'ûslar, Meclise hiç gelmemişlerdir⁽²⁾. On sancak birer meb'ûsla temsil edilmiş, İstanbul ve Trabzon vilâyetleri, on bir ve yedi üye ile Mecliste en fazla sayıda meb'ûsla temsil edilen bölgeler olmuştur.

Meclis-i Meb'ûsan üyelerinden, tesbit edebildiklerimiz arasında en genci otuz üç, en yaşlısı altmış beş yaşındadır. Seksen dört meb'ûsun, yine tesbit edebildiğimiz kadarıyla mesleklere göre dağılımı ise şöyledir :

Asker veya Asker menşeli : 19	Gazeteci : 4
Bürokrat : 14	Doktor : 3
Hukukçu : 12	Mahallî İdareci : 2
Çiftçi : 8	Mühendis : 1
Maarifçi : 7	Ustabaşı : 1
Tüccar : 6	Bankacı : 1
Din Adamı : 4	Diğerleri : 4

Yalnız bu dağılım meb'ûsların gerçek meslekleri hakkında yeterli bilgi verememektedir. Çünkü çiftçi olarak zikredilen bir meb'ûs, aynı zamanda ticaretle uğraşabilmekte, hattâ din adamı sınıfına girebilmektedir. Keza bir hukukçu, aynı zamanda gazetecilik yapmakta veya maarifçi kimliğiyle görünebilmektedir.

Meb'ûsların önemli bir kısmının tahsilli, hattâ yüksek eğitim görmüş oldukları anlaşılmakta, Meclis çalışmalarında faal olanların çoğunluğunun da bunlardan oluştuğu farkedilmektedir. Öte yandan meb'ûsların hemen tamamının müzakerelere iştirak ettikleri, zaman zaman sert münakaşalara girdikleri de görülmektedir.

Bilgi, görgü ve tecrübeleriyle temayüz eden bazı meb'ûsların, tartışmaların devamı sırasında ağırlıkları hissedilmekte, hem itidalin temin edilmesinde, hem de uzun münakaşaların nihaî bir şekle bürünmesinde önemli roller oynadıkları anlaşılmaktadır. Özellikle hukukçular bunlar arasındadır. Birkaçı istisna hemen bütün meb'ûsların ilk siyasi tecrübelerini yaşamaları da bu durumun ehemmiyetini biraz daha artırmaktadır.

(2) Bu üyeler, her sancak için iki meb'ûs olmak üzere toplam sekiz kişidir ve bunlardan altısı, Son Osmanlı Meclisi üyesi olmalarına itibar edilerek doğrudan TBMM'ne kabul edilmişlerdir. Bkz. Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet 1920, Akara 1970, s. 346, 348, 350.

b) Meclis'te Grup Teşkili

Mustafa Kemâl'in, Mecliste «Müdafaa-ı Hukuk» adıyla bir grup kurulmasını ne kadar ısrarla istediğine, muhtelif vesilelerle temas etmiştik. Kuvâ-ı Milliyye'ye «hâdim» olacak zatlardan oluşması istenen grubun belli başlı vazifesi, Meclisten, millî emellerin gerçekleşmesi yolunda kararlar çıkmasını sağlamaktır. Ayrıca, Meclisten geçecek barış şartlarının, Sivas Kongresince belirlenen millî kurtuluş programındaki esaslara uygun olmasını temin etmek ve Mustafa Kemâl'i, Meclis-i Meb'ûsâna başkan seçmek de yine bu grubun aslî görevleri arasında olacaktır.

Hey'et-i Temsilîyenin Ankara'ya gelmesi sırasında şekillenen bu mesele üzerinde, Meclisin açılıp çalışmalarına başlamasını müteakip daha bir hassasiyetle durulmuş ve nihayet konu, Ocak ayı sonlarında meb'ûslar arasında görüşülmüştür. Grup kurma teşebbüsüne, muhtemelen, Mîsâk-ı Millî üzerinde çalışmaların yapıldığı 22 Ocak 1920'deki ilgili encümenin görüşmeleri ve sonra da Meclis-i Meb'ûsânın resmî olmayan toplantısı sürerken geçilmiştir. Hattâ Celaleddin Ârif Bey, aynı tarihteki bir yazıyla, kendi önderliğinde bir «Müdafaa-i Hukuk Grubu»nun kurulduğunu, Mustafa Kemâl'e bildirmiştir⁽³⁾.

Ancak buradaki «kurulduğu» ibaresini ihtiyatla karşılamak ve bu teşebbüsün yürümediğini kabul etmek, akla daha yatkın görünmektedir. Nitekim Rauf Bey'in ifadelerinden ilk teşebbüste muvaffak olunamadığı, meb'ûslar arasında «mekî düşkün» olanlar yüzünden grubun, sonradan Felâh-ı Vatan adı altında oluşturulabildiği anlaşılmaktadır⁽⁴⁾. Meb'ûslar, bütün millî düşünce ve isteklerine rağmen bu hususta saraydan yana hareket etmeyi uygun bulmuşlardır. Hattâ gruba verilecek ismin, aynı zamanda ideolojik tercihlerini de yansıtacağını farketmişler, bu yüzden Padişahın açış nutkunda geçen «Felâh-ı Vatan» tabirini kullanmak yolunu tutmuşlardır. Oysa Mustafa Kemâl'in, «Müdafaa-ı Hukuk» adını taşıyacak bir grubun kurulmasına ne kadar önem verdiği, daha sonra birinci TBMM'de, aynı isimle hemen bir grup kurmasından bellidir. Bununla ilgili olarak o, «İstanbul Meclis-i Meb'ûsanının yapmaktan ictinâb ettiği iş, ancak onların dağılmasından on dört ay sonra Ankara'da yapılmış oldu»

(3) Konuyla ilgili belge için bkz. Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler, Ankara, 1981, s. 113-116.

(4) Rauf Orbay, «Rauf Orbay'ın Hatıraları», Yakın Tarihimiz, İstanbul, 1962, C. III, s. 211. Ayrıca bkz. Atatürk Haftası Armağanı (10 Kasım 1977), Ankara, 1977, Belge 7, s. 39. Mustafa Kemâl burada, gruba üye olanlar ile karşı olanların listesinin İstanbul'dan istendiğinden ve millî menfaatler aleyhinde çalışmakta inat edecek meb'ûslar hakkında ne gibi bir muamele yapılacağını, düşünüldüğünden bahsetmektedir.

demektedir⁽⁵⁾. Öte yandan İstanbul Meclisindeki meb'ûsların, kurdukları gruba verdikleri ismi, ne kadar hafif karşıladığını sekiz yıl sonraki Nutuk'ta deyimi, «**Felâh-ı Vatan**» (Vatanın Çıftçısı) şeklinde telaffuz ederek göstermiş olmaktadır⁽⁶⁾. Yalnız bu tarz tahkir edici tenkitlerin, gelişmelerin seyri sırasında pek yapılmadığı, herşeye rağmen, münasebetlerin bozulmaması için gayret gösterildiği unutulmamalıdır.

Felâh-ı Vatan grubu 6 Şubat 1920'de kurulmuş ve tüzüğü ertesi gün «**Felâh-ı Vatan İttifakı Dâhili Nizamnâmesi**» adıyla yayınlanmıştır. Gruba, İttifak esaslarını imzalayan yetmiş altı meb'ûs üye olmuştur. Bunların dışında, imzaları bulunmayan on bir meb'ûsun da gruba dâhil olduğu kabul edilmiş, Numan Efendi'nin ise «ruhen» birlikte olup, resmen üye olmadığı belirtilmiştir⁽⁷⁾. Buna göre, Meclis çalışmalarına devam eden meb'ûsların üçte ikisi, gruba dâhil olmuş bulunmaktadır.

Mecliste, bu grubun dışında herhangi bir örgütlenme olmamıştır. **Felâh-ı Vatan** İttifakına üye olmayı reddeden meb'ûslar, bundan böyle müstakil faaliyet göstermeyi tercih etmişlerdir. Bunlardan Rıza Nur Bey'e göre, içinde bulunulan şartlar buna müsait değildir; grup kurarak tefrika yaratılmasına lüzum yoktur.

Meclisin çalışma düzeni içine giren her meselenin, artık bahsi geçen grup vasıtasıyla halledilmeye çalışıldığı bir döneme girilmiştir. Bununla birlikte de gruba ilgili şikâyetler gündeme gelmiştir. Daha 7 Şubatta Mustafa Kemâl, grubun üye sayısını çoğaltmak için kendi fikirlerinden devamlı fedakârlık yapıldığından söz ederek, Hükümet ve millî emellere zararlı düşünceler üzerinde müessir olabilmek için çok üye toplanmanın değil, müdafaa-ı hukuk esaslarına tamamiyle sâdik olanlardan oluşacak bir grubun daha faydalı olacağını hatırlatmıştır. Ona göre azınlıkta kalacak bir grubun mahzuru, herşeye boyun eğecek bir çoğunluk gruba

(5) K. Atatürk, Nutuk, C. II, s. 596.

(6) Nutuk, C. I, s. 361. Benzer bir suçlama için bkz. Tarih IV, İstanbul, 1931, s. 45. Ayrıca bkz. Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Ankara, 1981, s. 39.

(7) Tülay Duran, «Son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânında Felâh-ı Vatan İttifakı», Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Ekim 1972, S. 61, Belge 1-3, 5-6, s. 13-15, 17-19. Grup tüzüğü orjinal metni için bkz. Peyâm-ı Sabah, 11 Şubat 1336. Gazetemin bu sayısında kadar grubun adı devanî «**Rehâ-ı Vatan**» şeklinde geçmektedir. Diğer taraftan Felâh-ı Vatan grubunun «Kürûlûş» tarifini Selâhattin Tansel, 22 Ocak olarak vermiştir. Kanâatimizce, bu yanlış Meclis-i Meb'ûsânı 28 Ocak'taki gizli toplantısını bir grup toplantisi sanmak olan doğru değildir. Halbuki yazının atıfta bulunduğu kaynağta verdiğimiz ve belki şikâyetlerde durumu sıralıdır. Bkz. Selâhattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya elçilik Kadar, Ankara 1978, C. III, s. 19; Hamdullah Suphi Tanrıöver, Dağ yolu, Ankara 1928, Birinci Kitap, s. 223; Nutuk, C. III, ves. 232, s. 1199.

nazaran daha azdır⁽⁸⁾). Bundan bir hafta sonra Hey'et-i Temsiliyye üyesi ve Hakkari meb'ûsu Mazhar Müfit Bey'den, Felâh-ı Vatan'a üye olan meb'ûslardan her birinin ayrı ayrı havalarda olduğunu, Hey'et-i Temsiliyye hakkında ileri geri konuştuklarını haber alan Mustafa Kemâl, bu defa pek kızgın bir ifade kullanmıştır: Anlatılan «mantalite ve karakterdeki» kişilerden oluşmuş bir gruptan millete hayır gelmesi imkânsızdır⁽⁹⁾). Yine de onlara, şunu hatırlatmadan edememiştir: Meclisin çalışmalarını yürüttüğü İstanbul'da, kırk bin Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan askeri karada, İngilizlerin Akdeniz donanması Fındıklı Sarayı'na karşı demir atmış denizde hazır beklemektedir⁽¹⁰⁾).

Bütün bunlara rağmen grupta bir kıpırdanma yoktur. Aynı boyun eğici, mevki gözleyici tutumlar devam etmektedir. Hatırlanacağı üzere Hükümet değişikliği sırasında Sâlih Paşa, Meclisten de üye almak istemiş fakat Padişah buna engel olmuştu. İşte bu gelişmeler olurken Felâh-ı Vatan Grubunda, Aydın meb'ûsu Câmi Bey'in başkanlık sırası geldiği halde kendisine Dâhiliye Nazırlığı verileceği ümidiyle önceki karardan vazgeçmişti⁽¹¹⁾. Ne var ki, böyle bir şey olmamış, Celaleddin Ârif Bey'in Meclis başkanlığına seçilmesi ile boşalan **Felâh-ı Vatan Grubu'nun** başkanlığına, aynı karara dönülerek Câmi Bey getirilmiştir⁽¹²⁾.

Mustafa Kemâl'in ifadesiyle «Erzurum'da, Sivas'ta telaffuz olunmuş bir ünvanı kabul etmeyi zül» gören⁽¹³⁾ **Felâh-ı Vatan Grubu'nun** bir buçuk aylık faaliyet devresinde hemen hiçbir mühim icraatı yoktur. Mîsâk-ı Millînin 17 Şubat'ta ilân edilmesi, bu grubun bir başarısı olarak görülmemektedir. Hatırlanacağı gibi Mîsâk-ı Millî metninin, Mecliste görüşülüp kabul edilmesi de bu grubun kurulmasından öncedir.

---

(8) A.g.e., C. III, ves. 234, s. 1201-1202.

(9) M. Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Ankara 1986, . II. s. 543; Nutuk., III, ves. 234. s. 1201.

(10) A.g.e., aynı yer.

(11) Peyâm-ı Sabah, 5 Mart 1336.

(12) Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Ankara 1984, C. II, s. 304.

(13) Nutuk, C. I, s. 361. Yazımızda kullanılan Nutuk'un I, II ve II. ciltleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963, 1969 ve 1973 baskılarıdır.